

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Кафедра української мови

**Петро Мацьків,
Ірина Патен,
Михайло Паночко**

**ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО.
ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ**

*Методичні рекомендації
для самостійної роботи*

Дрогобич, 2023

УДК 81'1(072)

М 36

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 27 квітня 2023 р.)

Рецензенти:

Марія Чобанюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови та методики її викладання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Марія Федурко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мацьків П., Патен І., Паночко М.

М 36 **Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень : методичні рекомендації для самостійної роботи : навчально-методичний посібник для самостійної роботи.** Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 76 с.

Навчально-методичний посібник розроблений відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Загальне мовознавство» і містить методичні рекомендації до самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Галузей знань: 01 «Освіта / Педагогіка»; 03 Гуманітарні науки спеціальностей: 014 «Середня освіта. Мова та література (Англійська мова і література)»; 014 «Середня освіта. Мова та література (Німецька мова і література)»; 035 «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська)».

© П. Мацьків, І. Патен, М. Паночко, 2023
© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023

Зміст

Передмова.....	4
Семінарське заняття 1. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна. Історія мовознавства як науки про процес пізнання мови від найдавніших часів до наших днів: мета, завдання, проблеми періодизації.....	5
Семінарське заняття 2. Мовознавство стародавнього світу. Зародження українського мовознавства.....	10
Семінарське заняття 3. Мовознавство епохи середньовіччя та відродження.....	17
Семінарське заняття 4. Мовознавство XVII–XVIII ст.	22
Семінарське заняття 5. Зародження порівняльно-історичного мовознавства.....	27
Семінарське заняття 6. Лінгвістичні погляди Вільгельма фон Гумбольдта.....	33
Семінарське заняття 7. Мовознавство XIX ст. Натуралістичний та психологічний напрями у порівняльно-історичному мовознавстві.....	38
Семінарське заняття 8. Молодограматизм. здобутки і вади молодогограматизму. критика молодогограматизму.....	42
Семінарське заняття 9. Соціологічний напрям. Лінгвістична концепція Фердинанда де Соссюра.....	46
Семінарське заняття 10. Структуралізм у лінгвістиці, його концепції та види.....	51
Семінарське заняття 11. Генеративізм. Неогумбольдтіанство.....	55
Семінарське заняття 12. Мовознавство в СРСР. Мовознавство кінця XX – початку XXI ст.....	60
Семінарське заняття 13. Українське мовознавство 20–80-х рр. XX ст.	66
Семінарське заняття 14. Українське мовознавство у діаспорі.....	70
Список використаних джерел.....	74

ПЕРЕДМОВА

Загальне мовознавство – це своєрідна філософія мови. Курс займається не розв’язаними дотепер проблемами, пов’язаними з мовою і відповідає на безліч досить складних питань, які цікавили людство з найдавніших часів. Крім того, має підсумковий характер і не просто теоретично узагальнює зміст лінгвістичних курсів, але й ознайомлює з безліччю фактів, над якими замислювалися видатні розуми різних епох та різних країн.

Курс «Загальне мовознавство» складається з трьох розділів: «Історія лінгвістичних вчень»; «Теорія мовознавства»; «Методи лінгвістичного аналізу».

Сучасну проблематику теорії мовознавства навряд чи можна зрозуміти без ознайомлення з історією її розвитку. Відтак предметом розділу «Історія лінгвістичних учень» є сам процес пізнання мови, від найдавніших часів до сьогодення. Він знайомить з обставинами, у яких зароджувалися знання про мову; характеризує провідні лінгвістичні напрями і школи, що виникали в різні періоди світової та вітчизняної історії; описує досягнення видатних лінгвістів, тобто вивчає мову в діахронічному її аспекті від самих зародків і аж до XXI ст., роблячи навіть прогнози щодо майбутнього розвитку.

Усі посилання на книги виставлені відповідно кінцевого списку використаних джерел, який є на останніх сторінках

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. ІСТОРІЯ МОВОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ ПРО ПРОЦЕС ПІЗНАННЯ МОВИ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО НАШИХ ДНІВ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

ПЛАН

1. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна. Предмет, завдання, мета курсу.
2. Методологія мовознавства.
3. Історія мовознавства як науки про процес пізнання мови від найдавніших часів до наших днів.
4. Предмет дослідження та завдання історії мовознавства.
5. Проблеми періодизації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
3. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I : Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
4. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
5. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.

6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
7. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
8. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
9. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.
10. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Аналіз – метод наукового дослідження предметів, явищ та ін. шляхом розкладу, розчленування їх у думці на складові частини [5, с. 27].

Антропоцентризм – релігійно-ідеалістичний погляд, за яким людина є центром і найвищою метою Всесвіту [5, с. 35].

Дедуція – метод дослідження, за яким окреме пізнається на основі знання загального [11, с. 420].

Індукція – умовивід, за якого на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне [11, с. 424].

Історія мовознавства – це історія світового мовознавства від найдавніших часів до початку ХХІ ст.

Метод – спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя. Прийом або система прийомів, що застосовується у якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [5, с. 664].

Мовознавство (лінгвістика) – наука про мову, її суспільні функції, загальні особливості, конкретні прояви її структури [11, с. 7].

Синтез – метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин [5, с. 1318].

Структуралізм – напрям у мовознавстві, що розглядає мову як організацію системно протиставлених лінгвістичних елементів, які виконують у ній певну функцію [11, с. 438].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Під час опрацювання *першого* питання зверніть увагу на те, що мовознавство – це підсумки вивчення якомога більшої кількості людських мов, оскільки вони існують у часі та просторі, а не вивчення якоїсь конкретної мови. Предметом мовознавства є мова як провідний засіб спілкування, а завданням мовознавства – розширити загальнолінгвістичну підготовку; поглибити вивчення загальномовних проблем, основних напрямів, проблем та ідей. Мета курсу – поглибити теоретичний та професійний рівень майбутнього дослідника мови.

Також необхідно зупинитися на поділі усіх мовознавчих досліджень на дві групи – конкретне (часткове) і загальне мовознавство; з'ясувати, який зв'язок існує між ними.

Готуючи *друге* питання, пригадайте, що таке метод. Науковці розрізняють загальнонаукові методи дослідження, використовувані всіма без винятку науками, й спеціальні, належні певній науці.

Висвітлюючи *третє* питання зауважте, що історія мовознавства – це історія світового мовознавства від найдавніших часів до сьогодення. Це історія лінгвістичних напрямів, шкіл, течій у мовознавстві, які визначаються численними як внутрішньолінгвістичними, так і позамовними чинниками; «це накопичення знань про мову взагалі та окремих мов зокрема, розвиток внутрішньої логіки науки, поглиблення лінгвістичної теорії та вдосконалення методики лінгвістичного аналізу, більш широке вивчення мови та розширення практичного використання лінгвістичних знань у різних сферах людської діяльності» [7, с. 12].

У *четвертому* питанні з'ясуйте, що є предметом дослідження історії мовознавства. Акцентуйте увагу на завданнях історії мовознавства. Завдання полягає насамперед у тому, щоб систематизувати і каталогізувати наукові теорії всередині самої науки в процесі її розвитку. Це дає змогу критично оцінити накопичені знання і досягнення під кутом зору перспектив розвитку науки. Зауважте, що давні мовні традиції на перший погляд видаютьсяся

неточними, а подекуди навіть і безпідставними. Насправді, це не так. Наукові теорії змінюють одна одну, але не скасовують. «Старі погляди» стають надбанням науки, отримують інакше тлумачення у нових теоріях та гіпотезах, усе зайве відсіюється.

При опрацюванні *п'ятого* питання теми необхідно звернути увагу на те, що історію лінгвістичних учень потрібно розглядати з урахуванням періодизації, що відбиває найбільш важливі віхи на шляху вдосконалювання знань про мову.

Зауважте, що на початковому етапі було сформульовано найважливіші проблеми мовознавства, закладено основи лінгвістичної термінології, накопичено величезний фактичний матеріал щодо вивчення найрізноманітніших мов світу.

На другому етапі мовознавство визначило свій об'єкт і предмет дослідження, виробило спеціальний метод аналізу мовного матеріалу й виділилося у самостійну науку. Відтак можна говорити про виникнення мовознавства як науки.

Третій етап історії мовознавства пов'язаний з діяльністю натуралістичного, логіко-граматичного та психологічного напрямів.

Четвертий етап – неограматизм та соціологія мови – вважають кризовим, та все ж саме цей період підготував ґрунт для формування структурального методу у світовому мовознавстві.

У 20–60-х рр. ХХ ст. (п'ятий етап) усі структуральні школи на різних континентах досягають значних успіхів при вивченні мови в її синхронному стані як системного явища.

Сучасне мовознавство (шостий етап в історії світового мовознавства) ґрунтується на принципі антропоцентризму, відтак критикує структуралістський напрям за ігнорування людського фактора та звуження предмета мовознавства, водночас розширює межі лінгвістичних досліджень за рахунок інтеграції з іншими науками.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Визначте мету та предмет загального мовознавства.
2. Окресліть завдання курсу загального мовознавства.
3. Чим відрізняється курс «Вступ до мовознавства» від курсу «Загальне мовознавство»?
4. Схарактеризуйте предмет і завдання дослідження історії мовознавства.
5. Чи можна початковий період мовознавчих досліджень назвати донауковим? Якщо ні, то чому?
6. На які періоди поділяється початковий етап розвитку мовознавства?
7. Який з періодів історії світового мовознавства має найдовшу традицію?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2

МОВОЗНАВСТВО СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ. ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

ПЛАН

1. Давньоіндійське мовознавство.
2. Мовознавство в Давній Греції та Римі.
3. Давнє арабське мовознавство.
4. Давньокитайське мовознавство.
5. Японське мовознавство.
6. Зародження українського мовознавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. Історія українського мовознавства : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1991. 231 с.
2. Білецький А. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
3. Довбня Л., Товкало Т. Історія українського мовознавства : навчальний посібник в іменах. Переяслав-Хмельницький, 2018. 171 с.
4. Зеленько А. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
5. Ковалик І., Самійленко О. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
6. Комісаров К. Зародження японських граматичних вчень. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 54. С. 318–329.
7. Кочерган М. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
8. Німчук В. Мовознавство на Україні у XIV – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 224 с.
9. Півторак Г. Мовна ситуація в Київській Русі та її вплив на давньоруську периферію. *Мовознавство*. 1997. № 4–5. С. 3–10.

10. Семчинський С. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

11. Удовиченко Г. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень. Київ : Вища школа, 1980. 215 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Санскрит – літературна «священна» мова давньої Індії.

Стоїцизм – вчення однієї з найвпливовіших філософських шкіл античності, заснованої близько 300 р. до н. е., впливовий філософський напрям від епохи раннього еллінізму аж до кінця античного світу [5, с. 1395].

Трактат – наукова праця, де докладно розглянуто яесь конкретне питання чи окрему проблему; міркування на спеціальну тему [5, с. 1467].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Опрацьовуючи *перше* питання, зауважте, що найдавніші мовознавчі традиції (індійська, антична (європейська) та китайська) сформувалися у першому тисячолітті до н. е. на основі різних систем письма – буквено-звукового (антична традиція), складового (давньоіндійська) та ієрогліфічного (китайська).

Давнє індійське мовознавство має найдовшу мовознавчу традицію і її початком є граматичний трактат П'аніні «Аштадг'яї» («Восьмикнижжя»).

Детальніше зупиніться на найвищих досягненнях стародавнього індійського мовознавства, що пов'язані з аналізом морфологічних, словотвірних та фонетичних явищ.

Зверніть увагу, що вже в давньому індуському мовознавстві йдеться про лінгвофілософську проблематику: «мова витлумачується як явище божественне, а потім як абсолют, світова духовна субстанція» [7, с. 44].

Зауважте, що давньоіндійське мовознавство першої половини IV – другої половини III ст. до н. е. досягло такого високого рівня, що вплинуло на розвиток порівняльно-історичного мовознавства в XIX ст.

Під час розгляду *другого* питання, зверніть увагу, що давньогрецьке мовознавство відрізняється від староіндійського і поставленими проблемами, і способом розв'язання цих проблем, які в різні періоди вирішувалися по-різному.

У першому, філософському періоді (V–III ст. до н. е.), розв'язанням мовознавчих питань (природа назв речей, взаємовідношення між мовою, мисленням і буттям, походження та сутність мови) займалися філософи.

В Олександрійському, другому, періоді (III ст. до н. е. – IV ст. н. е.) наука про мову відбруньковується від філософії і набуває самостійного характеру.

Варто назвати прізвища тих філософів, мовознавців, діяльність яких припадає на той чи той період, а також наголосити на їхніх здобутках.

Пам'ятайте, що у давньогрецькій лінгвістичній школі були розвинуті такі галузі науки про мову: фонетика, морфологія, синтаксис і стилістика.

Зауважте, що мовознавство Стародавнього Риму небагате на значні й оригінальні праці, адже римські вчені загалом продовжували традиції стоїків та олександрійців і займалися зазвичай нормативною граматиною. Можна стверджувати, що латинська філологія зародилася близько 168 р. до н. е. Акцентуйте увагу на граматиках латинської мови, які згодом стали найважливішими підручниками упродовж всього Середньовіччя, а також на основних рисах давньоримського мовознавства.

Зверніть увагу, що до числа видатних філологів ранньої імперії входять: Марк Теренцій Варрон (116–27 рр. до н. е.), Тит Лукрецій Кар (99–55 рр. до н. е.), Августин Аврелій (354–430 рр. до н. е.); Квінт Ремій Палемон (не відомо), Елій Донат (IV ст. н. е.), Прісціан (бл. 500 р. н. е.).

З'ясуйте, яке значення мало античне мовознавство для подальшого розвитку науки про мову.

У *третьому* питанні зазначте, що формуванню арабського мовознавства та досягнення ним за відносно короткий час високого рівня розвитку сприяли історичні умови. Халіфат – багатонаселена держава, у якій разом з ісламом поширювалася й арабська мова, яка була мовою релігії, державного управління, освіти та науки. Турбота про чистоту арабської мови була найважливішим загальнодержавним завданням. У формуванні арабської мовознавчої традиції важливу роль відіграла спадщина давньогрецької та давньоіндійської традицій.

Зауважте, що перша граматика арабської мови «Аль-Кітаб» («Книга»), басрійського граматиста другої половини VIII ст. Сібавейхі, відображає концепцію та результати дослідницької роботи попередніх поколінь філологів. Арабські вчені зазвичай ділили граматику на синтаксис, морфологію та фонетику і приділяли значну увагу питанням словотвору, що сприяло розвитку етимології. Також вагомих здобутків араби досягли у лексикографії.

Розкриваючи зміст *четвертого* питання, зверніть увагу, що китайське мовознавство, як і давньоіндійське, постало з практичної потреби: дати наукове пояснення й лінгвістичну інтерпретацію давнім текстам. Виконуючи ці завдання, китайські вчені по-своєму розв'язали найважливіші проблеми науки про мову: походження мови, співвідношення словоформи і предмета та ін. Мова в їхньому розумінні – це продукт природи. Виникнення звуків у первісних людей зумовлене емоційним збудженням від сприймання довкілля. Слово-назва має відповідати суті речі. Досконале найменування – те, що правильно позначає реальний предмет.

Зауважте, що у китайському мовознавстві виділяють три галузі філології: найдавніша (схоластика) – тлумачення давніх слів, виявлення їхніх значень, друга вивчала писемність, зокрема структуру й етимологію ієрогліфів, третя (фонетика, чи точніше фонологія) – відшукувала фонетичні відмінності, не торкаючись ні фізичної природи звуків, ні механізму їх вимови. І все ж саме фонетика досягла в Китаї найбільших успіхів.

Грамматика почала виокремлюватися зі схоластики аж у XVIII–XIX ст.

Пам'ятайте, що дослідження китайського мовознавства має особливе значення для вивчення історії науки про мову загалом. Китайські мовознавці створили самобутню писемність (ієрогліфіку), дослідили її структуру та походження, досліджуючи лексикологію, уклали тлумачні та діалектні словники.

У *п'ятому* питанні зверніть увагу на те, що японське мовознавство у різні періоди своєї історії зазнало впливу китайської, індійської, а пізніше і європейської традицій, однак багато в чому розвивалося самостійно і має низку специфічних особливостей. Зауважте, що історію японського мовознавства поділяють на два періоди. Головна характерна особливість першого – відособленість японської лінгвістичної традиції, та все ж відчувається вплив ідей китайської та індійської наук. У другому періоді японська наука видозмінюється під впливом європейського мовознавства, проте не втрачає своєї специфіки.

Зверніть увагу, що перший відомий японський пам'ятник створено у V ст., а такі пам'ятники, як «Кодзікі» та «Ніхон-Сьокі» – на початку VIII ст. і були записані китайськими ієрогліфами, проте мали як китайське, так і японське читання. Невпинний інтерес до етимології помітний у VIII ст.

Зазначте, що з X–XII ст. почала формувалася літературна мова бунго, яка поступово віддалялася від народно-розмовної; першу граматику японської мови уклав місіонер Ж. Родрігес.

Схарактеризуйте специфічні риси японського мовознавства.

У *шостому* питанні, опишіть стан освіти в добу Київської Русі. Зверніть увагу, що загальнотеоретичні та прикладні питання мовознавства порушували уже в «Повісті минулих літ» та Ізборнику Святослава (1073). З'ява перших азбуковників – невеличких словників, які тлумачили власні біблійні імена, топоніми тощо, заклали фундамент для створення солідних граматичних і лексикографічних праць.

Зауважте, що теоретичне мовознавство давньої східнослов'янської лінгвістичної традиції представлене трактатами із загальних граматичних та лінгвістичних питань.

Найбільшого розвитку набуло теоретично-практичне мовознавство, яке представлене граматиками, призначеними для вивчення церковнослов'янської, української та грецької мов.

Відзначте, що граматичну думку на Україні старої доби поділяють на два періоди: період граматичних трактатів (XIV – друга половина XVI ст.) і період вивчення граматичних систем конкретних мов (кінець XVI–XVII ст.).

Особливу увагу акцентуйте на граматичних трактатах: «Сказаніє» чорноризця Храбра, «О осмихъ частехъ слова», «Сказаніє изъявленно в писмене(х)...» Костянтина Костенецького, мовознавчих трактатах Максима Грека, Івана Федорова і граматиках Лаврентія Зизанія, Мелетія Смотрицького, Івана Ужевича.

Пам'ятайте, що найвизначніша граматична праця українського середньовіччя «Грамматіки Словенския правильное Сунтаґма» Мелетія Смотрицького слугувала майже 200 років підручником церковнослов'янської мови. Уперше М. Смотрицький відокремив церковнослов'янську мову від живих слов'янських мов, виокремив нову частину мови – вигук, місцевий відмінок, і до української абетки увів літеру г.

Визначною лексикографічною працею українського середньовіччя є «Лексіконъ славеноросскій и именъ тлькованіє» Памва Беринди (між 1555 і 1560–1632). Найбільше зібрання української лексики кінця XVI – початку XVII ст.

Із середини XVII ст. з'являються граматичні й лексикографічні праці з власне української мови: «Лексикон словенолатинскій» Єпіфанія Славинецького й Арсенія Корецького-Сатановського і «Грамматика словенська» Івана Ужевича.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Які наукові традиції виділяють у давньому мовознавстві?
2. Назвіть основні наукові досягнення давньоіндійського мовознавства. Як розвивалося мовознавство в Індії після граматики Паніні?
3. Які мовознавчі проблеми порушували у Давній Греції?
4. Який внесок у мовознавство зробили стоїки?
5. Назвіть спільні риси та відмінності у мовознавчих традиціях Давньої Індії і Давньої Греції.
6. Яку роль відіграли граматики латинської мови у становленні європейської науки про мову?
7. Схарактеризуйте специфічні риси арабського мовознавства.
8. Чим пов'язані давнє китайське мовознавство і японське мовознавство?
9. Схарактеризуйте японське мовознавство.
10. Назвіть та схарактеризуйте найважливіші граматики в Україні XIV–XVII ст.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3

МОВОЗНАВСТВО ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

ПЛАН

1. Загальна характеристика епохи Середньовіччя.
2. Схоластичний підхід до вивчення мови. Дискусія реалістів та номіналістів.
3. Загальна характеристика епохи Відродження. Мовознавство епохи Відродження.
4. Відродження класичної філології: лінгвістичні праці Ю. Скалігера, Р. Стефануса, Г. Стефануса.
5. Формування національних літературних мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
3. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I : Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
4. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
5. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство : Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.

7. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

8. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.

9. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Відродження – епоха в історії європейської культури, що характеризується особливостями стилю, зумовленими орієнтацією на спадщину античної греко-римської цивілізації [https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34411].

Національна мова – це мова, що є засобом усного й писемного спілкування нації і яку характеризує постійна тенденція до єдності [17, с. 55].

Номіналізм – напрям у середньовічній філософії, який у диспутах про універсалії протистояв реалізму. На противагу середньовічному реалізмові, номіналісти вважали, що реально існують лише поодинокі індивідуальні речі, а загальні поняття – лише назви, знаки або імена, породжені людським мисленням. Крайні номіналісти, обґрунтовували думку про те, що загальні поняття – це тільки звуки людського голосу; реально існує лише одиничне, а загальне – тільки ілюзія, яка може існувати лише в людському розумі [5, с. 791].

Реалізм – філософський погляд, за яким існує реальність, незалежна від людської свідомості, людських думок і теоретичних побудов. Реалізм не тотожний матеріалізму, оскільки реалістичні філософські погляди часто, навіть здебільшого, проголошували реальність існування ідей [7, с. 29].

Середньовіччя – період європейської історії від V ст. (падіння Римської імперії, кінець античності) до початку епохи Відродження (кінець XV ст. [5, с. 1308].

Схоластика – панівний напрям у середньовічній ідеалістичній філософії, представники якого за допомогою філософських положень намагалися обґрунтувати богослов'я [5, с. 1422].

Модисти – представники пізнього Середньовіччя, які визначають мову як інструмент пізнання, що відкриває «приховану реальність» світу, вибудовують чітко організовану структуру мовної системи, яка взаємодіє з людським мисленням.

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У *першому* питанні дайте коротку характеристику епохи Середньовіччя. Зауважте, що загалом середньовічна культура та філософія була кроком назад у порівнянні з античним світом, хоча в історії розвитку суспільства падіння Римської імперії, перехід від рабовласництва до феодального ладу вважали прогресивним явищем, адже феодалізм відкривав простір для подальшого прогресу у розвитку виробництва, науки та техніки, політичних і соціальних відносин. Зосередьте увагу на тенденціях розвитку мовознавства цього періоду, а також схарактеризуйте діяльність логіко-граматичної школи модистів.

У *другому* питанні акцентуйте увагу на тому, що філософською основою схоластики є ідеї античної філософії, ідеї Платона й Аристотеля про вічність «ідей» і про бога як рушійну силу, «форму усіх форм». Поясніть, який вплив мало християнство на створення писемності у багатьох народів епохи середньовіччя. Зверніть увагу на виокремлення двох сфер мов: канонічних і класичних. Зауважте, що латинська мова у Середньовіччі відігравала важливу роль. Терміни «*латинська граматика*» та «*граматика*» вживалися як синоніми, що в результаті призвело до нехтування особливостями живих мов.

Зауважте, що головними течіями в середньовічній схоластиці були реалізм та номіналізм. Реалісти вважали, що мову створив бог, а окремі назви створили люди. «Загальні поняття (універсали) є не відображенням предметів і явищ матеріального світу в свідомості

людей, а реальними духовними сутностями, які становлять субстанцію речей; що реально існують тільки загальні поняття, а відповідні цим поняттям речі є лише блідими їх копіями, відблесками» [10, с. 35].

Для номіналістів реально існували «лише поодинокі індивідуальні речі, а загальні поняття (універсали) – це тільки імена, назви, знаки, породжені людським мисленням, які не тільки не існують незалежно від речей, а й не відображають їхніх властивостей, якостей» [10, с. 36], відтак мова, на думку номіналістів, людський витвір. Зверніть увагу, що суперечка щодо взаємовідношень речей і назв у середні віки була частиною теологічних дискусій.

Пригадайте, хто такі модисти і як вони розглядали мову та мислення.

У *третьому* питанні схарактеризуйте епоху Відродження, стан мовознавства епохи Відродження і порівняйте з мовознавством епохи Середньовіччя.

Пам'ятайте, що в епоху Відродження (XIV–XVI ст.) в Європі сформувалися буржуазні відносини, наука та мистецтво звільнилися від церковних пут. Виникає гуманізм як система поглядів на життя, відроджується зацікавленість античною культурою, філологією. У зв'язку із географічними відкриттями з'являються граматики іспанської, італійської, а згодом – французької, англійської, польської та інших мов. Загалом епоха Відродження продовжувала традиції античного світу, проте знайомство з різноманітними мовами породжувало думку про те, що усі вони є варіантами єдиної людської мови.

Під час опрацювання *четвертого* питання, схарактеризуйте праці Ю. Скалігера, Р. Стефануса, Г. Стефануса. Відома праця Юлія Цезаря Скалігера «Про основи мови латинської» – спроба обговорити принципи латинської граматики. Пам'ятайте, що найдосконалішу класифікацію європейських мов на той час запропонував Йосиф Юстус Скалігер, який поділив усі європейські мови на 11 основних, виокремивши з-поміж них чотири великі та сім малих груп. Акцентуйте увагу на значних заслугах у виданні та

філологічних коментуваннях античних літературних пам'ятників Роберта Стефануса та Генріха Стефануса.

Під час вивчення *п'ятого* питання, зверніть увагу, що в епоху Ренесансу було переосмислено роль латинської мови, натомість піднесено вагомість живих національних мов. Адже перехід від феодального ладу до капіталізму зумовив процес формування національних мов. Уже з кінця XV ст. виходять у світ граматики італійської, німецької, англійської, чеської, польської та інших мов. І хоч ці перші праці, присвячені народним мовам, були написані латинською, все ж вони виявляли своєрідність живих мов, а відтак сприяли розвитку граматичної теорії.

Необхідно також акцентувати увагу на діяльності Данте Алігері, який свій відомий твір «Божественна комедія» написав народною італійською мовою.

Наприкінці XV – початку XVI ст. у романських державах «у зв'язку з формуванням національних літературних мов» починають створювати граматики та словники нормативного характеру»: «Arte de la lengua castellang» А. де Небріхи (1492), «Della lingua toscana» Б. Буоматтеї (1623–1643), граматики Л. Мегре та Р. Етьєна [7, с. 85].

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Схарактеризуйте політичну і культурну ситуацію в Європі середніх віків.
2. Чим можна пояснити застій у науці епохи середньовіччя?
3. Назвіть представників номіналізму та реалізму.
4. Номіналізм чи реалізм – перше вираження матеріалістичного розуміння взаємозв'язків понять і речей?
5. Схарактеризуйте стан мовознавства епохи Відродження.
6. Назвіть передумови укладання граматик і словників багатьох мов.
7. З'ясуйте, що привело до з'яви ідеї універсальної граматики?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4

МОВОЗНАВСТВО XVII–XVIII ст.

ПЛАН

1. Європейське мовознавство XVII–XVIII ст. Активізація лексикографії.
2. Розвиток філософії мови у працях Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Лейбніца,
3. Проблема походження мови другої половини XVIII ст. (Й.-Г. Гердер, Ж.-Ж. Руссо та ін.).
4. Універсальна граматика Пор-Рояль. Спроби встановлення спорідненості мов та їхнього історичного вивчення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
3. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I : Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
4. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
5. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство : Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
7. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

8. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.

9. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Раціоналізм – (від лат. rationalis – розумний) – напрям у філософії, що визнає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людей. Р. проголошує розум єдиним джерелом і основою наших знань [<http://slovopectia.org.ua/104/53408/1085051.html>]

Компаративізм – порівняльно-історичний метод у мовознавстві, що виник на початку ХІХ ст. [<http://sum.in.ua/s/komparatyvizm>]

Лексикографія – теорія і практика укладання словників [<http://sum.in.ua/s/Leksykoghrafija>]

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні зверніть увагу, що для ХVІ–ХVІІІ ст. характерне накопичення мовного матеріалу, а отже – активізація лексикографічної роботи, з метою систематизувати його. Тож ви повинні знати відомих лексикографів того часу і назвати, які саме словники вони уклали. Також пам'ятайте, що формування національних мов вимагало укладання емпіричних граматик і словників, що мало неабияке значення для розуміння особливостей різних мов [10, с. 40] Відтак протлумачте значення діяльності Яна Амоса Коменського у навчанні дітей рідною мовою.

У другому питанні, зауважте, що найважливіші теоретичні мовознавчі проблеми ХVІІ–ХVІІІ ст. досліджували видатні філософи, природознавці, соціологи та математики.

Зникнення латини, заміна її національними літературними мовами, привело до думки про створення всезагальної граматики, раціональної мови. А тому упродовж ХVІІ–ХVІІІ ст. важливим

питанням мовознавства була така проблема: онтологія мови – загальна раціональна мова. Ця проблематика постала у трьох філософсько-лінгвістичних напрямках: англійського емпіризму Френсіса Бекона, французького раціоналізму Рене Декарта та німецької науково-філософської концепції Готфріда-Вільгельма Лейбніца.

Пам'ятайте, що основою концепції філософської граматики Френсіса Бекона був принцип індуктивного (емпіричного) методу пізнання. Англієць запропонував створити порівняльну граматику всіх мов, із відображеними перевагами й недоліками кожної з них. Пригадайте погляди Ф. Бекона на мову, а також протлумачте основні ідеї трактату «Про достоїнство і удосконалення наук».

Зосередьте увагу на ідеї про створення філософської мови Рене Декарта.

Зверніть увагу, що Готфрід Вільгельм Лейбніц – попередник компаративізму і досліджував мову в кількох аспектах. Прагнучи знайти загальний універсальний метод мислення і нової логіки, яка була б відмінною від формальної, розробив логічний аналіз мов, що давали б змогу створити універсальну логічну символіку. Також пам'ятайте, що Г.-В. Лейбніц категорично заперечував тезу про походження всіх мов світу від давньоєврейської і відновив звуконаслідувальну теорію походження мови

Оскільки головною у XVIII ст. була проблема походження мови і розиток мови, то у *третьому* питанні зосередьтеся на праці Р. Сімона «Критична історія Старого завіту», на поглядах учених щодо походження мови. Пригадайте гіпотези походження мови з курсу «Вступ до мовознавства» і назвіть ті, які були відроджені саме у XVIII ст.

Зверніть увагу на діяльність відомого французького письменника та філософа Жан-Жака Руссо, який розглядав проблему взаємозв'язку мови і мислення. Протлумачте основні ідеї Ж.-Ж. Руссо, Д. Віко й А. Сміта. Пригадайте основні праці цього періоду.

У *четвертому* питанні зверніть увагу, що епоха Відродження внаслідок впливу на мовознавство раціоналізму характеризувалася

зародженням раціональних граматики. Прихильники раціоналізму розглядали граматичні категорії мови як втілення категорій логіки. Строгі закони, які сформулювали раціоналісти, не передбачали ніяких відхилень від правил. Відмінність у мовах вони пояснювали лише звуковою оболонкою.

Особливу увагу акцентуйте на граматиці Пор-Рояль. Пам'ятайте, що граматика хоч і називалася всезагальна, проте автори проаналізували тільки грецьку, латинську, давньоєврейську, французьку, італійську, іспанську, англійську й німецьку мови. Ця праця – логіко-типологічна граматика, основна мета якої виявити спільні мовні принципи і співвідношення між категоріями мови і мислення.

Зосередьтеся на оригінальних ідеях «Всезагальної раціональної граматики»: мова – знакова система, розмежування формальної та семантичної структури речення, розуміння глибинних і поверхневих структур, синонімія мовних виразів; диференціація між фонетикою, морфологією і синтаксисом.

Пам'ятайте, що заслуга Антуана Арно та Клода Лансло у тому, що вони порушили кардинальні теоретичні проблеми, важливі як для загальної теорії мови, так і для пізнання співвідношення між категоріями мислення та мови і для осягнення розумом механізмів, які керують моделями мовленнєвого акту [11, с. 35].

Граматика Пор-Рояль мала великий вплив на розвиток загальної теорії мови. Ідеї системності мови, її знаковий характер згодом розвинув Фердинанд де Соссюр, структуралісти і засновники математичної лінгвістики. Ідею вроджених мовних структур реалізував американський учений Ноам Хомський в трансформаційній граматиці.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1 Які основні тенденції назрівали в Європі XVII–XVIII ст.? Назвіть основні завдання, які були поставлені перед лінгвістами в цей час?

2. Чому у XVII–XVIII ст. почали створювати багатомовні словники? Назвіть основні лексикографічні праці XVIII ст.
3. Схарактеризуйте діяльність Ф. Бекона, О. Декарта і Г.-В. Лейбніца.
4. Ідеї якого науковця XVII–XVIII ст. передували з'яві математичної логіки і кібернетики?
5. Коли і хто створив граматику Пор-Рояль? Чому її називають «Всезагальною раціональною граматиною»?
6. Що стало теоретичною основою «Всезагальної раціональної граматики»?
7. Чим граматика Пор-Рояль відрізнялася від перекладних та описових граматик XVI–XVII ст.?
8. Як побудована Граматика Пор-Рояль? Що нового вона внесла у розв'язання питань фонетики і морфології?
9. Який вплив мала «Всезагальна раціональна граматика» на європейське мовознавство?
10. Чому Граматика Пор-Рояль зазнала нищівної критики представників порівняльно-історичного методу?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 5

ТЕМА: ЗАРОДЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА

ПЛАН

1. Чинники виникнення порівняльно-історичного мовознавства. Вимоги та обмеження порівняльно-історичного методу.
2. Передвісники порівняльно-історичного мовознавства.
3. Виникнення германістики. Значення мовознавчої діяльності Ф. Боппа, Р.-К. Раска, Я. Грімма.
4. Виникнення славістики. Лінгвістична діяльність Й. Добровського, О. Востокова, Ф. Міклошича.
5. Виникнення романістики або порівняльно-історичне мовознавство середини та другої пол. ХІХ ст. (Ф.-К. Діц, Г.-І. Асколі, А.-Ф. Потт, А. Кун, Ф. Ренуар).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленько А. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
2. Ковалик І., Самійленко О. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
3. Кочерган М. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
4. Семчинський С. Загальне мовознавство : підруч. для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
5. Супрун Л. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 335 с.
6. Удовиченко Г. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.
7. Удовиченко Г. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Германістика – гуманітарна академічна дисципліна (або комплекс дисциплін), що вивчає германські мови (мовознавство) та німецькомовну літературу (літературознавство) в історичному плані і в сучасному стані [5, с. 233].

Етимологія – наука про походження слів; розділ порівняльно-історичного мовознавства, який вивчає походження слів мови; сукупність методик дослідження, спрямованих на з'ясування походження слова, а також сам результат цього з'ясування [<https://esu.com.ua/article-18044>].

Лінгвістична палеонтологія – лінгвістична дисципліна, у межах якої виявляються і тлумачаться найбільш архаїчні елементи мови, що зберігаються в історії та в даному стані як пережитки втрачених більш древніх систем. У вузькому розумінні – розділ мовознавства, в якому на підставі мовних реліктів відновлюються матеріальні та духовні умови життя носіїв вимерлої мови (територія її поширення, контакти із сусідніми мовами, позначення тих чи тих реалій та абстрактних понять тощо).

Порівняльна міфологія – наука, що вивчає у порівняльному аспекті міфи, релігійні уявлення різних народів з метою виявити спільні риси міфів різних культур та історичних періодів.

Порівняльно-історичне мовознавство – лінгвістичний напрям, який досліджує мови для встановлення їхньої спорідненості та вивчення історичного розвитку споріднених мов [11, с. 433].

Романістика – міждисциплінарна наукова галузь, що вивчає романські мови та літератури, а також фольклор і культуру романських народів Старого та Нового світу. У вузькому значенні – романська філологія – розділ мовознавства, що досліджує романські мови [7, с. 49].

Славістика – міждисциплінарна наукова галузь, що вивчає культуру, історію, літературу, мову та інші аспекти життя слов'янських народів. У вузькому значенні – слов'янська філологія – розділ мовознавства, що досліджує слов'янські мови [5, с. 1342].

Субстрат – (від лат. *sub* ‘під’ і *stratum* ‘шар, пласт’, звідки *substratum* ‘підкладка’) – це мова, яка побутувала на визначеній території, а після зникнення вплинула на мову прийшлого населення [11, с. 439].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У *першому* питанні зазначте чинники виникнення порівняльно-історичного мовознавства. Пам’ятайте, що усе ХІХ ст. пройшло під егідою порівняльно-історичного мовознавства, головна мета якого – вивчити споріднені мови за допомогою порівняльно-історичного методу. З’ясуйте, які саме чинники привели до з’яви порівняльно-історичного мовознавства, і протлумачте вимоги порівняльно-історичного методу. Особливу увагу зверніть на обмеження та недоліки порівняльно-історичного мовознавства.

Розкриваючи зміст *другого* питання, зауважуємо, що з першої чверті ХІХ ст., лінгвістика «остаточно відмежовується від філології і цілком перетворюється на окрему, самостійну галузь людських знань зі своїми об’єктом та завданнями, теорією та методами досліджування» [10, с. 53].

Важливу роль у виділенні лінгвістики в окрему галузь знань відіграло відкриття порівняльно-історичного методу досліджування мов. Важливим у цьому процесі стало ознайомлення європейських учених із літературною мовою стародавньої Індії – санскритом.

Зверніть увагу, що наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. було вже зібрано великий лінгвістичний матеріал, що вказував на спорідненість окремих мов та навіть певних груп мов між собою. Мовознавці висловили вже чимало здогадів для пояснення споріднення індоєвропейських, тюркських, семітських, угро-фінських мов. На початку ХІХ ст. потрібно було згрупувати, систематизувати вже відомі факти та явища спорідненості мов, створити нові засоби, способи, прийоми досліджування споріднених мов з метою відтворення їхньої історії.

У *третьому* питанні варто звернути увагу на дослідження німецьких учених Ф. Боппа, Я. Грімма та данського мовознавця Р. Раска, які стали основоположниками порівняльно-історичного мовознавства і германістики. Франц Бопп – перший мовознавець, який вирішив створити порівняльну граматику, беручи за основу зближення між давнім санскритом та мовами Європи [11, с. 42]. Основна праця Ф. Боппа «Про систему дієвідмінювання санскритської мови у порівнянні з такою грецької, латинської, перської та германської мов» (1816) заклала підвалини порівняльно-історичного методу.

Також варто розглянути працю Расмуса Раска «Дослідження в галузі давньопівнічної мови, або Походження ісландської мови» (1818), яка вказує на спорідненість зв'язків між ісландською, латинською, грецькою і балто-слов'янськими мовами.

Ознайомтеся із лінгвістичною діяльністю Якоба Гріма, відомого збирача та видавця фольклору, автора збірки німецьких казок. «Німецька граматика» Я. Грімма стала першим описом цілої групи германських діалектів, починаючи від найдавніших засвідчених пам'ятками форм. Автор ставить питання про характер, ступінь спорідненості германських мов з іншими індоєвропейськими мовами. Якоб Грімм створив першу наукову періодизацію історії німецької мови, в основу якої був покладений історико-фонетичний принцип. Праця вченого стала першою порівняльно-історичною граматиною германських мов.

Розглядаючи *четверте* питання, потрібно звернути увагу на діяльність чеського мовознавця Йозефа Добровського, який став засновником нової славістики. Науковець ретельно «опрацьовував лексику церковних книг, зіставляв словникові відповідники давніх старослов'янських текстів із лексичною основою живих слов'янських мов» [16, с. 39], а також доводив, що всі слов'янські мови близько споріднені між собою, але водночас вказував на розбіжності, які існували між окремими слов'янськими мовами вже з найдавніших часів. Саме Й. Добровський виділив дві групи слов'янських мов – південно-східну й північно-західну. У праці «Основи давнього

наріччя слов'янської мови», зіставив церковнослов'янську лексику із словниковим складом основних слов'янських мов, першим зробив системний аналіз граматики старослов'янської мови та визначив її південнослов'янську мовну основу [16, с. 40].

Потрібно також розглянути діяльність Олександра Востокова, який заклав основи порівняльно-історичної фонетики та граматики основних слов'янських мов, визначив часові рамки найважливіших історичних змін у складі мов слов'ян, наголосив на різниці між слов'янськими мовами прадавньої та сучасної епохи, подав основні зразки конкретного опису мови і палеографічних особливостей давніх пам'яток письма [10, с. 69]. Мовознавець створив перші праці з історичної фонетики слов'янської групи індоєвропейських мов.

Розгляньте і лінгвістичну діяльність Франца Міклошича, який досліджував фонетику і морфологію старослов'янської мови, розглядав проблеми взаємодії, взаємозв'язків, взаємовпливів між слов'янськими та романськими, германськими і тюркськими мовами. Оpubлікував фундаментальну працю «Порівняльна граMATика слов'янських мов» у 4 томах, брав участь у створенні літературної словенської мови. Все це сприяло утвердженню славістики в контексті загальноєвропейського мовознавства.

У *п'ятому* питанні потрібно осмислити передумови виникнення романістики, звернути увагу на лінгвістичну діяльність Фрідріха Крістіана Діца, який став засновником романської філології і активно запроваджував історичний метод у дослідження романських мов. Саме Ф.К. Діц розробив першу класифікацію романських мов.

Варто також висвітлити діяльність Граціадіо-Ізая Асколі, який досліджував порівняльну фонетику романських мов та став автором теорії субстрату («підоснови»), яка пояснює зміни в мові, що відбуваються внаслідок змішування, коли населення певної території засвоює чужу мову, пристосовуючи її до своїх мовних норм.

Ознайомтеся із творчим шляхом Августа Фрідріха Потта, який студіював проблеми етимології і порівняльної фонетики індоєвропейських мов та проклав шлях до справді наукових етимологічних студій.

Зверніть увагу на глибинні дослідження Адальберта Куна, який вважається засновником нової наукової школи порівняльної міфології або лінгвістичної палеонтології, заснованої на порівняльній філології.

Проаналізуйте самобутні дослідження провансальської мови Франсуа Ренуара, який також створив першу граматику романських мов, побудовану на текстах давньопровансальської літератури.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Назвіть основні передумови виникнення порівняльно-історичного мовознавства.

2. Які мовознавчі проблеми порушені в працях германістів Ф. Боппа, Р.-К. Раска, Я. Грімма?

3. Назвіть дослідників історичної фонетики і морфології слов'янських мов. У чому полягав їх внесок у розвиток славістики?

4. Охарактеризуйте основні наукові відкриття дослідників романських мов.

5. Як ви розумієте значимість порівняльно-історичного методу для розвитку лінгвістичних учень?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6

ЛІНГВІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ ВІЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДТА

ПЛАН

1. Бібліографічна довідка Вільгельма фон Гумбольдта.
2. Основні положення лінгвістичної концепції Вільгельма фон Гумбольдта.
3. Місце В. фон Гумбольдта у світовому мовознавстві.
4. Культурна спадщина Вільгельма фон Гумбольдта.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
3. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ – Вища школа, 1985. 215 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
5. Кришко А.Ю., Бріт Н.М. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767–1835) на мовну освіту в Україні ХІХ – початку ХХ століття : монографія. Умань : ФПО Жовтий О.О., 2015. 179 с.
6. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
7. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Концепція – система поглядів, понять про ті чи ті явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-

якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності [https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256].

Антиномія – поняття на позначення реальної чи уявної суперечності, що виникає, коли два альтернативні (взаємовиключні) твердження про той самий об'єкт можуть бути однаково логічно доведені [<https://vue.gov.ua>].

Стадіальна концепція мови – концепція чотириетапного розвитку мов: походження мови, становлення мови, формування її структури, вдосконалення мови, вмирання мови [1, с. 27].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Розкриваючи зміст *першого* питання, потрібно заглибитися у біографію першого теоретика у галузі мовознавства Вільгельма фон Гумбольдта: дізнайтеся, у якому місті він народився, де творив, з ким товаришував, як ця дружба вплинула на його діяльність та творчість. «На Канті він виріс, творчо всотавши дух його філософії, Фіхте і Гегелю протистояв, з Шеллінгом в дечому перегукувався, Гете й Шіллер були його особистими друзями й вихователями естетичного смаку» [6, с. 127]. Зверніть увагу, що коло інтересів В. фон Гумбольдта не обмежувалося філологією чи філософією. Це учений з різноманітними інтересами: філософія, мовознавство, літературознавство, антропологія, етнографія, історія, естетика, політика, юриспруденція. Головним захопленням Вільгельма були подорожі, під час яких він перейнявся неабияким інтересом до іноземних мов та інших культур: «Світ неможливо зрозуміти, дивлячись на нього тільки з погляду однієї мови...». Зверніть увагу, як численні мандрівки європейськими країнами вплинули на формулювання В. фон Гумбольдтом низки основоположних ідей щодо діалектичного зв'язку мови і народу, мови та мислення.

У *другому* питанні акцентуйте увагу на те, що на лінгвістичну концепцію Вільгельма фон Гумбольдта мала неабиякий вплив

класична німецька філософія І. Канта, Г. Гегеля, Й. Гердера та Й. Фіхте.

Зауважте, що основна мовознавча проблема, над якою працював усе своє життя В. Гумбольдт, – співвідношення мови і мовлення, вплив мови на хід розумового розвитку людства, загальнонародний характер мови, нерозривний зв'язок мови і мислення.

Провідною думкою лінгвістичної концепції В. фон Гумбольдта є антропологічний підхід до мови, а отже, мову потрібно вивчати у зв'язку зі «свідомістю і мисленням людини, її культурою та духовним життям» (В. Гумбольдт). Мова, за Гумбольдтом, – це творче знаряддя, творчий орган вираження мислення, формування думки.

Учений наголошує на нерозривності понять «мова» і «народ», «мова» і «культура»: «Мова народу є його дух, а дух народу є його мова, і важко уявити собі щось більш тотожне» (В. фон Гумбольдт), звертає увагу на системний характер мови: «Мова – це внутрішній взаємопов'язаний організм».

Детальніше зупиніться на антиноміях Вільгельма фон Гумбольдта: «антиномія мови і мислення (з одного боку, мова – це орган, що утворює думку; з другого, дух людини постійно прагне звільнитися від пут мови); антиномія довільності знака і мотивованості елементів мови (звук – це представник предмета: поняття – погляд людини на предмет); антиномія об'єктивного (стосовно людини) і суб'єктивного (стосовно того, що пізнається) в мові; антиномія мови як діяльності і як продукту (результату) діяльності; антиномія мови і мовлення; антиномія розуміння і нерозуміння (слова отримують свою визначеність лише в мовленні окремої особи); антиномія стійкості і руху в мові; антиномія індивідуального і колективного в мові» [3, с. 42]. Докладно протлумачте стадіальну концепцію мови В. фон Гумбольдта.

Зверніть увагу, що учений опирався на дані мови, культури, історії, а також інших наук і намагався створити порівняльну антропологію. В. фон Гумбольдт був переконаний, що «за допомогою мови можна пізнати усе багатство світу в його єдності».

В. Гумбольдт розробив вчення про зовнішню і внутрішню форму мови, за яким, внутрішня форма різних мов у різних народів неоднакова й одвічно первісно неоднаково досконала, від чого залежить місце тієї чи тієї мови серед інших мов. Кожна нація, на його переконання, має свою розумову силу як національне вираження абсолютної ідеї. Людина сприймає навколишній світ через призму своєї мови, через її внутрішню форму. Отже, мова – це своєрідний посередник між зовнішнім світом і внутрішнім духовним світом людини. Людина сприймає світ крізь сітку своєї мови [8, с. 61].

Зверніть увагу, що думка німецького ученого про безумовну цінність кожної мови, як ніколи актуальна й сьогодні. «Питання мовної освіти – питання існування нації. Уже на межі ХІХ–ХХ ст., засвоївши лінгвофілософські ідеї Вільгельма фон Гумбольдта, українські науковці довели, що рідна мова як інструмент світогляду має стати аксіальною в системі освіти, бо саме від стану мовної освіти залежить не тільки інтелектуально-духовний і культурний розвиток нації, а й економічний рівень життя держави» [12, с. 4].

У *третьому* питанні зауважте, що В. Гумбольдт посідає вагоме місце в історії науки про мову. Олександр Потебня так писав про В. Гумбольдта: «він геніальний передвісник нової теорії, що не зовсім звільнився від пут старої..., палкий прихильник і захисник формованого порівняльно-історичного мовознавства, основоположник нової галузі науки про мову – загального теоретичного мовознавства».

Лінгвофілософські ідеї В. фон Гумбольдта намагалися осмислити й реалізувати в таких напрямках, як гумбольдтіанство і неогумбольдтіанство, що сформувалися в руслі культурно-антропологічної концепції мови німецького мовознавця. У працях видатних мислителів ХІХ–ХХ ст., які різними відгалуженнями наукового знання, зокрема таких, як Л. Вайсгербер, В. Вундт О. Потебня, Г. Штейнталь та ін., відтворено антропологічний підхід до мови. Ці представники європейської думки розглядають мову в тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, її культурним життям.

Вивчаючи *четверте* питання, зауважте, що праці Вільгельма фон Гумбольдта започаткували нову науку – лінгвістику. Тож потрібно пригадати найвагомші праці відомого лінгвіста.

Пам'ятайте, що вивчити мовознавство і не знати імені Вільгельма Гумбольдта неможливо.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Назвіть коло інтересів Вільгельма фон Гумбольдта.
2. Схарактеризуйте лінгвістичну концепцію В. фон Гумбольдта.
3. Яка провідна думка лінгвістичної концепції німецького філолога?
4. Які антиномії В. Гумбольдта вам відомі?
5. Як ви розумієте такий вислів «Ніщо інше не спроможне наблизити до розгадки таємниці людини і характеру народів, як їхні мови»?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 7

МОВОЗНАВСТВО ХІХ ст. НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМИ У ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

ПЛАН

1. Натуралістичний (біологічний) напрям у мовознавстві.
2. Психологічні школи в мовознавстві ХІХ ст.
3. Харківська лінгвістична школа (О. Потебня).
4. Логіко-граматична школа середини ХІХ – початку ХХ ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
2. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
4. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
5. Супрун Л. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 335 с.
6. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.
7. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Логіко-граматичний напрям – сукупність течій, концепцій, що вивчають мову в її зв'язках із мисленням, досліджують граматику мови і орієнтуються на певні школи в логіці та філософії [7, с. 42].

Натуралістичний напрям – напрям, який виник у межах порівняльно-історичного мовознавства початку ХІХ ст. та поширював принципи й методи природничих наук на вивчення мови і лінгвістичної діяльності [11, с. 431].

Психологічний напрям – сукупність течій, шкіл і окремих концепцій, які розглядають мову як феномен психологічного стану і діяльності людини або народу [11, с. 435].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні зверніть увагу на мотиви виникнення натуралістичної школи, які були зумовлені бурхливим розвитком у середині ХІХ ст. природничих наук. Акцентуйте увагу на працях Августа Шлейхера «Теорія Дарвіна і мовознавство» (1863) та «Значення мови для природної історії людини» (1865), в яких викладена натуралістична концепція мови.

Зауважте, що А. Шлейхер уважав мову природним організмом, який живе за тими ж законами, що і всі організми природи. Вчений відносив мовознавство до природознавчих наук і пропонував основним методом мовного дослідження натуралістичний метод.

Наголосіть на основній заслугі вченого, який сформував основні поняття індоєвропейської прамови, тобто мови, від якої виникли усі індоєвропейські. Август Шлейхер уважав такою мовою не санскрит, а мову, яка «існувала до появи писемності і зникла, але яку на основі живих мов та пам'яток писемності мертвих мов можна реконструювати» [10, с. 95].

Схарактеризуйте діяльність Макса Мюллера, який у своїх «Лекціях з науки про мову» дещо спрощено трактував мовну діяльність, вважаючи, що «мозок виділяє думку, як печінка виділяє жовч». Розгляньте праці Моріца-Карла Раппа, який досліджував фізіологію мови та стверджував, що порівняльна граматики належить до природничих наук.

Обдумайте теорію хвиль Йоганеса Шмідта, яка вказувала на поширеність індоєвропейської мови на великій території та існування

в цій мові низки діалектів. На його думку: «нові мовні явища, що виникали на певній території, поширювались, як хвилі від кинутого у воду каменя» [10, с. 96].

Розкриваючи зміст *другого* питання, зверніть увагу на те, що під впливом ідей Вільгельма фон Гумбольдта та у зв'язку з розвитком наукової психології у середині ХІХ ст. виник психологічний напрям. Усі психологічні течії у мовознавстві (представниками яких були Г. Штейнталь, Ф. Бенекє, Г. Лотце, О. Потебня, В. Вундт, К. Бюлер, М. Лацарус та ін.) були поєднані спільними ознаками: 1) «акцентуванням на провідній ролі психології для розуміння мовних процесів; 2) розглядом мови як феномену психологічного стану та діяльності людини або нації» [16, с. 50]; 3) негативним ставленням до логічної школи в лінгвістиці.

Засновником психологізму в науці про мову вважаємо Геймана Штейнтала, який свою психологічну концепцію мови виклав у наукових працях: «Філософія мови» (1858), «Грамматика, логіка і психологія, їх принципи і взаємовідношення» (1855), «Вступ до психології та мовознавства» (1871) та ін.

Зверніть увагу на основні ідеї Г. Штейнтала: предметом мовознавства є мова як об'єкт психологічного спостереження; мовознавство належить до психологічних наук, оскільки взаємодіє з мовним мисленням та мовною свідомістю; мова як психічне явище не виключає її залежності від оточення (суспільства) [16, с. 49].

Під час вивчення *третього* питання зосередьте увагу на діяльності знаного українського і слов'янського мовознавця, засновника Харківської лінгвістичної школи Олександра Потебні. Схарактеризуйте його праці «Думка і мова», «Із записок з руської граматики», «Мова і народність», «З лекцій із теорії словесності». Зверніть увагу на те, що О. Потебня опрацював вчення про частини мови, теорію граматичної категорії та граматичної форми, теоретичні питання вивчення простого і складного речення; тісно зв'язав граматичні питання, питання мовної форми та мовленнєвої діяльності з основними формами мислення і пізнання; заклав основи слов'янської акцентології [10, с. 159]. Пам'ятайте, що О. Потебня

збагатив науку про мову величезним мовним матеріалом, на основі якого розробив власну психологічну концепцію вивчення лінгвістики.

У четвертому питанні зверніть увагу на зародження логіко-граматичного напрямку середини ХІХ ст., який сконцентрувався на наданні уваги національній специфіці мовної форми, єдності логічного та історичного. Співвідношення логіки і граматики стало для представників напрямку основним у лінгвістиці.

Проаналізуйте діяльність німецького вченого Карла Фердинанда Беккера, який став основоположником логічного напрямку і пропонував застосовувати закони логіки до матеріалу німецької мови. Завдання граматики для К.Ф. Беккера – виявити відповідність між мовними формами та логічними категоріями. Зверніть увагу на тези К.Ф. Беккера, який вважав основною одиницею мови речення, а основною категорією – частини мови.

Розгляньте мовознавчі напрацювання представника логіко-граматичної школи в слов'янському мовознавстві Федора Буслаєва. Відзначте чітко розмежування морфології і синтаксису, розрізнення у вченні про частини мови морфологічних та синтаксичних ознак. Проаналізуйте прагнення Ф. Буслаєва поєднати порівняльний та історичний розгляд явищ мови з логічним.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Визначте основні принципи біологічного напрямку в мовознавстві.

2. У чому сутність теорії хвиль Йогана Шмідта?

3. Поясніть основні мотиви виникнення психологічного напрямку мовознавства.

4. Які основні положення вчення О. Потебні вам відомі? Розкрийте значення праць О. Потебні для становлення українського мовознавства

5. Схарактеризуйте місце і роль логіко-граматичної школи в лінгвістиці середини ХІХ ст.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 8

МОЛОДОГРАМАТИЗМ. ЗДОБУТКИ І ВАДИ МОЛОДОГРАМАТИЗМУ. КРИТИКА МОЛОДОГРАМАТИЗМУ

ПЛАН

1. Формування молодогограматичного напрямку.
2. Учення молодогограматиків про фонетичні закони та про аналогію. Діяльність Г. Пауля, Г. Остгофа, К. Бругмана, Б. Дельбрюка.
3. Здобутки і вади молодогограматизму. Критика універсальності звукових законів молодогограматиків.
4. Школа «слів і речей».
5. Школа естетичного ідеалізму.
6. Неолінгвістика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
2. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
4. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
5. Супрун Л. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 335 с.
6. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.
7. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Молодограматизм – напрям порівняльно-історичного мовознавства, який має на меті дослідити живі мови, які начебто розвиваються за суворими законами, що не знають винятків [11, с. 430].

Фонетичні закони – закони, що керують регулярними змінами звукових одиниць, їхніх чергувань і сполучень [11, с. 441].

Школа «слів і речей» – мовознавчий напрям, який висунув принципи вивчення лексики у зв'язку з культурою й історією народу [11, с. 70].

Неолінгвістика – напрям, який трактує мову з погляду ідеалізму й естетизму [11, с. 76].

Школа естетичного ідеалізму – мовознавчий напрям, представники якого розглядали мову як творчу діяльність індивіда [11, с. 73].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні зверніть увагу на час зародження молодогограматизму. Відзначте, що становлення мовознавчого напрямку було зумовлене внутрішніми чинниками розвитку лінгвістики, пошуком основних шляхів подолання кризи, у якій опинилося порівняльно-історичне мовознавство 50–60-х рр. XIX ст. Представники молодогограматизму намагалися уточнити основні принципи і завдання лінгвістики та удосконалити методику мовознавчих досліджень [11, с. 63].

У другому питанні відзначте, що вихід лінгвістики із кризового стану молодогограматики вбачали у відкритті «законів мови». Вони сформулювали основні фонетичні закони, які діють у межах однієї мови, «за певного часу і за наявності однакових звукових умов без будь-яких винятків. З часом представники цього напрямку дію фонетичних законів обмежили такими чинниками: іншомовними запозиченнями; звуковими законами, що діють в інших напрямках; новотворами за аналогією» [16, с. 64]. У працях кінця XIX ст. деякі з

них (Б. Дельбрюк та ін.) заперечували закономірність звукових змін, що засвідчило кризу молодогограматичної концепції.

Відзначте, що основні ідеї молодогограматизму викладені у «Передмові» Г. Остгофа й К. Бругмана до 1-го тому «Морфологічних досліджень у галузі індоєвропейських мов», а також у працях Г. Пауля «Принципи історії мови» та Б. Дельбрюка «Вступ до вивчення мови. З історії й методології порівняльного мовознавства» і «Основні питання дослідження мови». Методологія молодогограматиків будувалася на індивідуальному психологізмі та історизмі.

У *третьому* питанні схарактеризуйте основні заслуги молодогограматиків: створення ними цілісної картини індоєвропейського вокалізму, фонетичних чергувань, морфонологічних явищ; укладення ними порівняльно-історичних граматики різних мовних груп та опис давніх мов і діалектів, які дали достовірні знання про морфологічну структуру і звуковий склад індоєвропейської прамови.

Опрацюйте також недоліки молодогограматичного напрямку: відмову від постановки загальнотеоретичних питань; абсолютизацію історичного аспекту на шкоду синхронічному; звуження наукової проблематики через дослідження переважно фонетики; вбачання у фонетичних законах і аналогії засобу розв'язання усіх мовознавчих проблем; надмірне захоплення психологією, зловживання психологічною термінологією та інше.

У *четвертому* питанні зосередьте увагу на тому, що в останні десятиліття XIX – початку XX ст. виникають нові мовознавчі школи, які виступають із критикою молодогограматизму. До них, зокрема, належать школа «слів і речей», яка виникла в 1909 р., а її засновником вважають професора австрійського віденського університету Гуго Шухардта. Основні завдання школи: замість абстрактної «історії звуків», яка домінувала в молодогограматизмі, вивчати історію слів, використовуючи не тільки лінгвістичний аналіз, а й історію названої словом речі.

Під час розгляду *п'ятого* питання варто розглянути діяльність німецького мовознавця Карла Фосслера, який був засновником школи естетичного ідеалізму та вважав, що естетика має стати основою

мовознавства. Основна заслуга вченого полягає у тому, що він поставив перед лінгвістикою нові завдання: дослідження співвідношення мови письменників і загальнонародної мови, лінгвістичне вивчення стилістики та зв'язку історії культури з розвитком мови. Однак недоліком наукової концепції Фосслера є недооцінка суспільного чинника, певне ототожнення історії становлення мови з історією мистецтва, а лінгвістики зі стилістикою, відірваність мови від мислення [11, с. 75].

У шостому питанні основну увагу варто сконцентрувати на працях італійських вчених Маттео Бартолі, Джуліо Бертоні, Вітторе Пізані і Джуліано Бонфанте, які стали засновниками неолінгвістики. Основні їх досягнення: досліджували живі реальні діалекти, наголошували на синхронно-діахронній взаємодії різних мовних фактів, удосконалювали методикау вивчення лінгвістичної географії, пов'язували її з проблемами порівняльно-історичного мовознавства. Варто не забувати й про певні недоліки неолінгвістики: захоплення позамовними фактами, недооцінка базових системно-структурних властивостей мови, розуміння мови як абстракції [11, с. 76].

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Охарактеризуйте становлення молодогограматизму в німецькому мовознавстві 70-х рр. XIX ст.
2. Сформулюйте основні теоретичні положення молодогограматизму
3. Чим зумовлені недоліки у вченні представників молодогограматичного напрямку?
4. Які проблеми мовознавства відображені в концепції школи «слів і речей»?
5. Опишіть особливості творення лінгвістичної географії в працях італійських неолінгвістів

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 9

СОЦІОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ. ЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ФЕРДИНАНДА ДЕ СОССЮРА

ПЛАН

1. Ян Бодуен де Куртене та Казанська лінгвістична школа.
2. Соціологізм у мовознавстві.
3. Формування лінгвістичної концепції Ф. де Соссюра. Визначення об'єкта лінгвістики. Вчення про мову і мовлення, синхронію і діахронію, природу мовного знака.
4. Розвиток ідей Ф. де Соссюра в працях А. Сеше, Ш. Баллі, А. Мейє та Ж. Вандрієса.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
2. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
4. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
5. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. Київ : Основи, 1998. 324 с.
6. Супрун Л. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 335 с.
7. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.
8. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Соціологічний напрям (соціологізм) – сукупність течій, шкіл і окремих концепцій, які трактують мову як соціальне явище [11, с. 84].

Синхронія – це вісь одночасовості, де розташовуються явища, які співіснують у мові, і де немає втручання часу; дослідження стану мови загалом чи окремих її компонентів на певному часовому зрізі (не обов'язково на сучасному) [11, с. 437].

Діахронія – це вісь послідовності, де кожне окреме явище розміщується в історичному розвитку з усіма змінами; дослідження мови в часі, в її історичному розвитку [11, с. 421].

Внутрішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає системні відношення мовних одиниць без звертання до зовнішньолінгвальних чинників [11, с. 418].

Зовнішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає сукупність етнічних, суспільно-історичних, соціальних, географічних та інших чинників як нерозривно пов'язаних з розвитком і функціонуванням мови [11, с. 423].

Парадигматичні відношення – це відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначників і позначуваних. На парадигматичних відношеннях вибудовується, наприклад, класифікація звуків, система відмінювання й дієвідмінювання, синонімічний ряд тощо [11, с. 432].

Синтагматичні відношення виявляються у здатності мовних елементів поєднуватися один з одним. Це відношення одиниць, розташованих лінійно, тому їх ще називають горизонтальними [11, с. 438].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Під час опрацювання *першого* питання зверніть увагу на діяльність Казанської лінгвістичної школи та її засновника, видатного слов'янського мовознавця Яна Бодуена де Куртене, який обґрунтував

необхідність та важливість статичного (описового) аналізу мови всупереч панівному на той час порівняльно-історичному. Учений доводив, що «для розкриття механізму мови годиться тільки описовий метод» [16, с. 80]. Також він першим звернув увагу на соціальну диференціацію мови; ввів до мовознавства поняття фонем та морфем, які трактував психологічно. Ян Бодуен де Куртене підійшов до розрізнення двох станів мови: статичного й динамічного, що пізніше буде названо Ф. де Соссюром синхронією й діахронією. У мовній системі він виділив три підсистеми: фонетичну, морфологічну й синтаксичну [16, с. 79]. Мова, за переконанням ученого, є явищем колективно-індивідуальним. Крім того, Бодуен де Куртене започаткував концепцію мовних союзів, підняв проблему лінгвістичного часу, уперше звернув увагу на важливість для лінгвістики вивчення мовленнєвих розладів (афазій) [10, с. 198].

Необхідно також акцентувати увагу на діяльності інших представників Казанської лінгвістичної школи, зокрема В. Богородицького та М. Крушевського. Василь Богородицький, як і всі інші представники Казанської школи, підкреслював, що поряд із історичним у вивченні мови необхідний статичний або синхронний підхід. Цей метод він кваліфікував як синхронно-діахронний. Також вчений дослідив види морфологічних змін слів (аналогія, перерозклад, диференціація, спрощення), опрацював морфологічну типологію індоєвропейських та урало-алтайських мов. Микола Крушевський в ученні про системність мови увів «поняття асоціативних зв'язків за подібністю і за суміжністю» [10, с. 203], які пізніше Ф. де Соссюр назвав парадигматичними і синтагматичними.

Під час розгляду *другого* питання зверніть увагу на передумови виникнення соціологічного методу. Представники напряду критикували індивідуалістичні погляди молодограматиків, тобто розуміння мови як форми вияву психіки окремого індивіда. Основну увагу акцентовано на трактуванні мови як соціального явища. Провідною визнається комунікативна функція мови.

У *третьому* питанні ґрунтовно опрацюйте діяльність основоположника соціологічної школи, одного із найвидатніших

лінгвістів ХХ ст., швейцарського мовознавця Фердинанда де Соссюра. Зверніть увагу на основну працю мовознавця «Курс загальної лінгвістики», яка була видана 1916 р. по смертю його учнями А. Сеше й Ш. Баллі. Запам'ятайте, що Ф. Соссюр став новатором мовознавства, який уточнив об'єкт лінгвістики: «єдиним й істинним об'єктом лінгвістики є мова, розглянута в самій собі й для себе» [11, с. 87]. Лінгвіст утверджує системний підхід до вивчення мови, наголошує на необхідності її дослідження як системи, що ґрунтується на двох типах відношень: синтагматичних і асоціативних [11, с. 87].

Зауважте, що вчений послідовно розмежовує поняття «мови» і «мовлення», визначає їх диференційні ознаки; розрізняє внутрішню лінгвістику, тобто лінгвістику власне мови, і зовнішню лінгвістику, яка вивчає все, що є чужим організму мови, її системі [11, с. 88]. Також мова трактується як найважливіша знакова система. Під знаком Ф. де Соссюр розуміє двосторонню одиницю, що має вираження і зміст

Крім того, вчений розмежовує два аспекти в мові і, відповідно, в мовознавстві: синхронію та діяхронію. Уведення протиставлення синхронії й діяхронії змінило спрямованість лінгвістики ХХ ст., відкрило шлях до зосередження на синхронічній лінгвістиці, яка відставала від діяхронічної. Це допомогло лінгвістиці вийти на новий рівень наукового розвитку.

Розвиток ідей Ф. де Соссюра в працях його учнів та послідовників А. Сеше, Ш. Баллі, А. Мейє та Ж. Вандрієса опрацюйте в *четвертому* питанні. Зверніть увагу на те, що всі вони намагалися утверджувати системний підхід до вивчення мови, обґрунтовували необхідність вивчення мови як системи на сучасному етапі її розвитку, тобто вивчення того внутрішнього в мові, що визначає її сутність як засобу комунікації.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Які основні наукові відкриття здійснив Ян Бодуен де Куртене?
2. Опишіть специфічні риси Казанської лінгвістичної школи
3. Охарактеризуйте основні проблеми мовознавства, які опрацював Ф. де Соссюр у курсі лекцій «Курс загальної лінгвістики»
4. У чому полягає новизна лінгвістичної теорії Ф. де Соссюра?
5. Поясніть особливості протиставлення діяхронії і синхронії в працях Ф. де Соссюра
6. Чому учнів Ф. де Соссюра вважають основоположниками структуралізму?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 10

СТРУКТУРАЛІЗМ В ЛІНГВІСТИЦІ, ЙОГО КОНЦЕПЦІЇ ТА ВИДИ

ПЛАН

1. Історичні й методологічні основи структуралізму.
2. Празький лінгвістичний гурток.
3. Копенгагенська школа структуралізму (глосематика).
4. Американський структуралізм (дескриптивізм).
5. Лондонська школа структуралізму

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
3. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I: Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
4. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
5. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
7. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.
8. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.

9. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Американський структуралізм (дескриптивізм) – мовознавчий напрям, для якого характерний формальний підхід до вивчення мовних фактів (сполучуваність одиниць, їх місце в мовленні стосовно інших одиниць тощо) [11, с. 420].

Глосематика (копенгагенський структуралізм) – лінгвістична течія структуралізму, яка трактує мову як абстрактну структуру й описує її суто формальними способами без звертання до її субстанцій (реального змісту і звучання) [11, с. 419].

Детермінація – однобічна залежність, за якої один із двох членів синтагматично визначає інший, а не навпаки [11, с. 420].

Інтердепенденція – взаємозалежність, за якої один член передбачає існування іншого і навпаки [11, с. 98].

Комутація – співвідношення між двома знаками мови, за якого одиниці плану вираження цих знаків перебувають у такій самій відповідності, як і одиниці плану змісту цих знаків [11, с. 98].

Констеляція – вільніша залежність, в якій обидва члени є сумісними, але жоден із них не передбачає існування іншого [11, с. 99].

Структуралізм – мовознавчий напрям, який розглядає мову як чітко структуровану знакову систему і прагне до суворого (наближеного до математичних наук) формального її опису [11, с. 92].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Висвітлюючи *перше* питання, з'ясуйте, чим зумовлена з'ява структуралізму та схарактеризуйте роль цього напрямку в інших галузях науки. Назвіть австрійських філософів та основні їхні ідеї, які склали методологічну основу структуралізму. Зверніть увагу, що теорія структуралізму і взірець нової методики лінгвістичного аналізу першими обґрунтували представники Празької лінгвістичної школи.

Оскільки структуралізм не є єдиним напрямом, то акцентуйте увагу на спільних ознаках різних шкіл. Вкажіть на відмінності між структуралістськими школами: Празькою лінгвістичною школою, копенгагенським структуралізмом, американським дескриптивізмом.

У *другому* питанні зверніть увагу на засновників школи та учасників Празького лінгвістичного гуртка. Зауважте, що празькі лінгвісти спиралися на вчення Ф. Соссюра, І. Бодуене де Куртене і деякі ідеї П. Фортунатова, однак пригадайте, яку саме тезу Ф. Соссюра заперечували. Висвітліть основні положення «Тез Празького лінгвістичного гуртка». Акцентуйте увагу на праці М. Трубецького «Основи фонології», на вченні В. Матезіуса про актуальне членування речення, на здобутках С. Карцевського про асиметрію мовного знака і типологічних ідеях В. Скалічки. Назвіть три проблеми мовознавства, що їх подає В. Скалічка у праці «Копенгагенський структуралізм і Празька школа». Підсумуйте основні досягнення празького структуралізму.

Готуючи *третьє* питання, вкажіть на засновників, представників, час і умови виникнення копенгагенського структуралізму. Акцентуйте увагу на вченні і працях Луї Єльмслева як творця глосематики, дайте визначення його універсальним термінам: інтердепенденція, детермінація, констеляція та ін. Схарактеризуйте позитивні моменти та недоліки школи копенгагенського структуралізму.

Під час опрацювання *четвертого* питання окресліть специфічні риси американського структуралізму, визначте ідеї Франца Боаса як засновника дескриптивізму та його представників. Зауважте, що Е. Сепір зосередив свою увагу на вивченні мови у зв'язку з культурою і заклав основи етнолінгвістики, а Л. Блумфільд запропонував дескриптивний метод. Схарактеризуйте школи дескриптивної лінгвістики: ельську та анн-арборську, акцентуючи на їх проблемах, ідеях та представниках. Зверніть увагу, що основними методиками дослідження були дистрибутивна і безпосередніх складників. З'ясуйте, до яких процедур зводилася методика дистрибутивного аналізу і які введення тріад термінів: фон-фонема-

алофон; морф-морфема-аломорф та ін. Визначте позитивні та негативні сторони дескриптивістів.

У *четвертому* питання підготуйте ґрунтовну відповідь про те, чому Лондонську школу не згадують у підручниках. Пригадайте, хто був засновником цієї школи структуралізму.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Визначте основні принципи структуралізму.
2. Чим завдячує специфіка пражського структуралізму класичному мовознавству?
3. Чому Празьку лінгвістичну школу називають школою функціональної лінгвістики, американський структуралізм – дескриптивізмом, а датський – глосематикою?
4. Визначте внесок глосематиків у теорію мовознавства.
5. Схарактеризуйте дистрибутивний аналіз.
6. Назвіть засновника Лондонської школи.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 11

ГЕНЕРАТИВІЗМ. НЕОГУМБОЛЬДТІАНСТВО

ПЛАН

1. Генеративізм у мовознавстві. Лінгвістична концепція Ноама Хомського.
2. Поняття неогумбольдтіанства. Базові принципи та основні положення.
3. Європейське неогумбольдтіанство. Лінгвофілософська концепція Л. Вайсгербера.
4. Американське неогумбольдтіанство.
5. Гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорошенко С. Загальне мовознавство. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
2. Дротянко Л. Філософські проблеми мовознавства : посібник. Київ, 2002.
3. Зеленько А. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання. 2011. 380 с.
4. Кириченко Г., Кириченко С., Супрун А. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I : Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
5. Кириченко Г., Кириченко С., Супрун А. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
6. Ковалик І., Самійленко О. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
7. Кочерган М. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.

8. Кудрявцева Н. Лінгвістична відносність і проблеми перекладу філософської термінології: лінгвокогнітивний підхід. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 460 с.

9. Семчинський С. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

10. Удовиченко Г. Загальне мовознавство : Історія лінгвістичних учень. Київ, 1994. 235 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Вживання – реальне використання мови в конкретних ситуаціях (за Хомським) [11, с. 107].

Генеративізм – напрям у мовознавстві, для якого характерне проголошення пріоритету дедуктивного підходу до вивчення мови над індуктивним, інтерпретація мови як феномена психіки людини й опрацювання формальних моделей процесів породження мовних конструкцій [11, с. 106].

Гіпотеза вроджених мовних структур – гіпотеза Н. Хомського, суть якої зводиться до того, що мовні структури не набуваються через досвід, а народжуються разом із людиною й існують у кожного індивіда в потенції [11, с. 109].

Гіпотеза лінгвальної відносності – концепція, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання світу [11, с. 106].

Глибинна структура – у теорії трансформаційних породжувальних грамастик спосіб абстрактного опису побудови речення, який дозволяє відобразити смислову близькість речень, що мають одні і ті самі лексичні одиниці й розрізняються лише деякими граматичними значеннями [11, с. 419].

Етнолінгвістика – напрям у мовознавстві, який вивчає мову в її зв'язках з культурою, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників у функціонуванні та розвитку мови [5, с. 357].

Компетенція – знання мови мовцем-слухачем (за Хомським) [11, с. 107].

Неогумбольдтіанство – напрям у лінгвістиці, який характеризується прагненням вивчати мову в тісному зв'язку з культурою її носіїв [11, с. 431].

Поверхнева структура – спосіб конкретного опису синтаксичної побудови кожного окремого речення з його глибинних структур [11, с. 433].

Породжувальна граматики – це система правил, які певним експліцитним шляхом передбачають структурний опис речень (за Хомським) [11, с. 107].

Трансформація – закономірна зміна основної модної (ядерної структури), що призводить до створення вторинної мовної структури [11, с. 440].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні розкрийте суть генеративізму, дайте визначення породжувальної граматики. Проаналізуйте основні праці основоположника цього напрямку – Наома Хомського. З'ясуйте, що розуміє автор під компетенцією та вживанням. Пам'ятайте, що одними із основних у його вченні є положення про глибинні й поверхневі структури, а вродженими структурами є поняття, які не набуваються через досвід, навчання, а народжуються разом із людиною та існують у кожного індивіда в потенції. Обґрунтуйте вплив теорії Н. Хомського на подальший розвиток мовознавства.

Опрацьовуючи друге питання зауважте, що неогумбольдтіанство виникло одночасно зі структуралізмом, а назва цього напрямку пов'язана з тим, що вперше проблема «мова і народ» на широкій науковій основі була поставлена В. Гумбольдтом. Зверніть увагу на вчення В. Гумбольдта про мову, на яких ґрунтується неогумбольдтіанство, зокрема на працю вченого «Про різноманітність будови людської мови її вплив на духовний розвиток людства».

Окресліть засадничі принципи неогумбольдтіанства, які зараховують передовсім трактування внутрішньої форми мови та визначення ролі мови. Вкажіть на різновиди неогумбольдтіанства та їхню своєрідність.

У *третьому* питанні вкажіть на час і причини виникнення європейського неогумбольдтіанства. Назвіть представників цього напрямку. Зосередьте увагу на його найвідомішому представникові – німецькому ученому Лео Вайсгербері. Назвіть найважливішу його працю. Обґрунтуйте зв'язок ідей Лео Вайсгербера із вченнями інших учених: В. Гумбольдта, Ф. Соссюра, Й. Тріра. Окресліть основоположні думки Лео Вайсгербера та його закони: закон мовної спільності, закон рідної мови, закон зумовленого мовою буття.

Висвітлюючи *четверте* питання, вкажіть на основоположників та представників американського неогумбольдтіанства. Зародження цього напрямку пов'язують з іменем Франца Боаса, загальнолінгвістичні погляди якого представлені у «Довіднику мов американських індіанців». Важливо зазначити, що він один із перших звернув увагу на теоретичне значення вивчення мов американських індіанців і сповідував рівність усіх мов світу. З'ясуйте суть принципу культурного плюралізму та найважливіший унесок Франца Боаса в розвиток етнології та лінгвістики.

Зауважте, що працю Боаса продовжив антрополог Едуард Сепір. Назвіть та схарактеризуйте найвагоміші праці ученого, зокрема «Статус лінгвістики як науки» і «Мова». Зверніть увагу на питання природи мови, мови і мислення, мови і культури, мови і літератури, мовні контакти, типологію мов, на взаємозв'язок мовознавства з іншими науками; окресліть ознаки типологічної класифікації мов Сепіра.

У *п'ятому* питанні зауважте, що ідеї Е. Сепіра розвинув Беджамен Уорф, дослідження якого у сфері лінгвістики пов'язані з проблемою співвідношення мови і мислення. Схарактеризуйте принципи формулювання та суть гіпотези лінгвістичної відносності (гіпотезу Сепіра-Уорфа). Акцентуйте увагу на сильній та слабкій стороні гіпотези лінгвістичної відносності. Поясніть, чому ця гіпотеза викликала неоднозначне сприйняття у науковому колі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Сформулюйте лінгвофілософські засади концепції Н. Хомського.
2. Які історичні й методологічні основи неогумбольдтіанства?
3. З чим не можна погодитися у концепції Л. Вайсгербера?
4. Схарактеризуйте основні ідеї вчень Франца Боаса.
5. Схарактеризуйте основні положення наукових праць Е. Сепіра.
6. У чому полягають слабкі і сильні сторони гіпотези лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 12

МОВОЗНАВСТВО В СРСР. МОВОЗНАВСТВО КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

ПЛАН

1. Мовознавство в СРСР 20–40-х рр. ХХ ст.
2. Мовознавство в СРСР 50–80-х рр. ХХ ст.
3. Микола Марр та його вчення.
4. Лінгвістика кінця ХХ – початку ХХІ ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Київ : Вища школа, 1991. 231 с.
3. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
4. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
5. Жовтобрюх М.А. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918–1941). Київ : Наукова думка, 1991. 260 с.
6. Загнітко А.П. Історія українського мовознавства в особах. Донецьк : ДонНУ, 2006. Ч. 1. 184 с.
7. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання. 2011. 380 с.
8. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
9. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
10. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

11. Кравчук Р.В. З історії слов'янського мовознавства (видатні славісти-мовознавці). Київ : Радянська школа, 1961. 140 с.

12. Постаті та ідеї : З історії мовознавства в Україні / ред Л.К. Ярошевська. Київ : Наукова думка, 1995. 234 с.

13. Русанівський В.М. Україністика. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2000. С. 648–652.

14. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

15. Ткаченко О.Б. Олександр Савич Мельничук як людина і вчений. *Мовознавство*. 2001. № 6.

16. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичних учень. Київ, 1994. 235 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Антропоцентризм – мовознавчий напрям, який мовні явища розглядає через призму людського чинника і вивчає мову з метою пізнання її носія – людини [5, с. 35].

Глотогонічна теорія – теорія походження і розвитку мови М.Я. Марра, згідно з якою всі мови пройшли у своєму розвитку аморфну, аморфно синтетичну, аглютинативну і флективну стадії [7, с. 59].

Дискурс – функціонування мови в реальному часі [5, с. 299].

Діалектологія – розділ мовознавства, що вивчає територіальні (місцеві) говори певної мови [5, с. 302].

Експансіонізм – з'ява нових лінгвістичних шкіл і напрямів, що розглядають старі проблеми з нових позицій, винаходять нові методи й прийоми аналізу, у вияві нових граней мови, в інтеграції лінгвістики з іншими науками і як наслідок – постання міждисциплінарних наук (математична лінгвістика, інженерна лінгвістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, етнолінгвістика тощо) [5, с. 340].

Експланаторність – принцип пояснення мовних явищ [13, с. 395].

Ергативні мови – мови, в яких речення з перехідними і неперехідними дієсловами мають різну структуру: суб'єкт при неперехідному дієслові оформляється як об'єкт при перехідному, а суб'єкт при перехідному дієслові стоїть в особливому (ергативному) відмінку [11, с. 131].

Етнолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією тощо [11, с. 422].

Когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, у якому функціонування мови розглядається як різновид пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища [11, с. 425].

Комунікативна лінгвістика – напрям сучасного мовознавства, що вивчає мовне спілкування, яке складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та засоби повідомлення [11, с. 162].

Концепт – оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, квант знання [11, с. 427].

Концептуалізація – осмислення нової інформації, що веде до утворення концепту [11, с. 427].

Концептуальна система – сукупність усіх концептів, наявних у розумі людини, їх упорядковане об'єднання [11, с. 154].

Лексикографія – розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад [5, с. 611].

Лінгвістика тексту – напрям лінгвістики, в рамках якого формулюються й вирішуються проблеми тексту.

Лінгвокультурологія – це наукова дисципліна, що вивчає процес осмислення й відображення в національній мові елементів матеріальної та духовної культури народу, зокрема предметів і явищ об'єктивної реальності, змістовних і динамічних аспектів людської діяльності, артефактів тощо [13, с. 252].

Марризм – псевдонаукова (псевдолінгвістична) теорія походження, розвитку та «класового існування» мови з кінця 1920-х до 1950-х років, яка користувалася підтримкою СРСР [9, с. 92].

Номінативні мови – мови, в яких єдино можливою формою підмета є називний (номінативний) відмінок незалежно від перехідності (неперехідності) дієслова [11, с. 432].

Орієнталістика (сходознавство) – галузь суспільних наук, що комплексно вивчає історію, мови, етнографію, мистецтво, релігію, філософію, пам'ятки матеріальної і духовної культури Сходу [5, с. 854].

Пасивні мови – мови, в яких дієслово не має категорії перехідності / неперехідності дії, а словесний комплекс, представляючи єдине ціле, включає до свого складу різні частини [11, с. 131].

Прагматика вивчає комплекс проблем, що стосуються мовця, адресата, їх взаємодії в комунікації, а також ситуації спілкування [11, с. 433].

Семасіологія – розділ мовознавства, що вивчає лексичні значення мовних одиниць – окремих слів, фразеологізмів та ін. і зміни цих значень [5, с. 1305].

Соціолінгвістика – мовознавча наука, яка вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, взаємодію мови і суспільства [11, с. 438].

Функціоналізм – це встановлення набору функцій, а далі – виявлення тих засобів і конструкцій, що ті функції здатні виконувати [11, с. 442].

Функціональна лінгвістика – розуміння мови як цілеспрямованої системи засобів вираження; сукупність шкіл і напрямів, які характеризуються переважною увагою до вивчення функціонування мови як засобу спілкування [11, с. 149].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Розкриваючи зміст *першого* питання, потрібно вказати, чому такі панівні напрями світового мовознавства, як структуралізм,

неогумбольдтіанство не отримали поширення у мовознавстві СРСР. Обґрунтуйте вплив тоталітарного режиму на розвиток мовознавчої науки. Акцентуйте увагу на діяльності вчених-мовознавців Л. Щерби та Є. Поливанова, окресліть їхні лінгвістичні погляди: активна і пасивна граматики, трихотомія «мовленнєва діяльність – мовний матеріал – мовна система», категорія стану як частину мови та ін. Л. Щерби; поливанівська класифікація лінгвістичних дисциплін.

Готуючи *друге* питання, з'ясуйте значимість лінгвістичної дискусії 1950 р., після якої радянське мовознавство змінило напрями досліджень. Окремо виділилися психолінгвістика, структурна лінгвістика, математична лінгвістика, прикладна лінгвістика. Зверніть увагу на внесок В. Виноградова, О. Смирницького та Ф. Філіна у розвиток мовознавства. Акцентуйте увагу на виокремлення фразеології та словотвору в окремі лінгвістичні дисципліни, на нетривіальну класифікацію частин мови (В. Виноградов), на теорію мови і мовлення (О. Смирницький), на системний підхід до вивчення мовних фактів (Ф. Філін).

У *третьому* питанні розкрийте основні лінгвістичні погляди М. Марра, з'ясуйте, в чому суть його «яфетичної мовної сім'ї» та проаналізуйте основні положення «нового вчення про мову». Зауважте, що М. Марр для опрацювання свого вчення створив Яфетичний інститут, який згодом було реорганізовано в Інститут мовознавства АН СРСР. Обґрунтуйте, в чому полягає романтизм М. Марра і як вчений ставився до компаративізму. Назвіть науковців, які ігнорували ідеї та «нове вчення» М. Марра. Подумайте, чому влада, яка спершу підтримувала Миколу Марра у його поглядах, у 50-х рр. ХХ ст. різко розкритикувала «нове вчення».

Розкриваючи зміст *четвертого* питання, необхідно характеризувати основні напрями та школи сучасного мовознавства, а також принципи, які їх об'єднують. Також пригадайте найактуальніші напрями сучасного мовознавства. Назвіть засновників когнітивної лінгвістики, її основні ідеї та поняття. Зауважте, що найопрацьованішим розділом когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, представниками якої є американські вчені Дж. Лакофф,

Р. Лангакер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор та ін. Зверніть увагу на зв'язок когнітивної семантики з герменевтикою, гештальтпсихологією, когнітивною психологією. Акцнтуйте увагу на нових поняттях і термінах, запропонованих когнітивістами: концепт (концепт-мінімум і концепт-максимум), концептуалізація, концептосфера, категоризація.

Визначте умови виникнення та особливості функціональної лінгвістики, назвіть її представників. Зауважте, що головне поняття функціонального мовознавства – це функція, а основними рисами функціоналізму є: інтерес до всіх мовних явищ і фактів; емпіризм, оперування широким колом даних; використання кількісних підрахунків. Пригадайте, представники якої структуралістської школи заявили, що «цільове призначення мови» – це головний принцип функціональної лінгвістики?

З'ясуйте, що таке «дискурс» та окресліть основні його ознаки. Визначте базові категорії комунікативної лінгвістики. Окресліть проблеми, які досліджує соціолінгвістика. Дайте визначення поняттям лінгвокультурологія і етнокультурологія.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Назвіть напрями, які розвиваються в мовознавстві нашого часу.
2. Які проблеми порушила когнітивна лінгвістика? Які її перспективи?
3. Назвіть структурні та змістові категорії тексту.
4. Дайте критичну оцінку «нового вчення про мову» М.Я. Марра.
5. У чому сутність дискурсу?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 13

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО 20–80-х рр. ХХ ст.

ПЛАН

1. Проблеми періодизації українського мовознавства радянської доби.
2. Головні тенденції розвитку українського мовознавства 20–80-х рр. ХХ ст.
3. Видатні українські мовознавці та їхні здобутки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
2. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Київ : Вища школа, 1991. 231 с.
3. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
4. Жовтобрюх М.А. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918–1941). Київ : Наукова думка, 1991. 260 с.
5. Загнітко А.П. Історія українського мовознавства в особах. Донецьк : ДонНУ, 2006. Ч. 1. 184 с.
6. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посібник. Київ : Знання. 2011. 380 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
8. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
9. Кравчук Р.В. З історії слов'янського мовознавства (видатні славісти-мовознавці). Київ : Радянська школа, 1961. 140 с.
9. Постаті та ідеї : З історії мовознавства в Україні / ред Л.К. Ярошевська. Київ : Наукова думка, 1995. 234 с.

10. Русанівський В.М. Україністика. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2000. С. 648–652.

11. Ткаченко О.Б. Олександр Савич Мельничук як людина і вчений. *Мовознавство*. 2001. № 6.

12. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство : Історія лінгвістичних учень. Київ, 1994. 235 с.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Лінгвостилістика – розділ мовознавства, що вивчає стилі мови [5, с. 620].

Славістика – сукупність наук, які вивчають слов'янські мови, літературу, історію, культуру та побут слов'ян; славістика [5, с. 1342].

Акцентологія – розділ мовознавства, що вивчає акцентні (просодичні) засоби мови [<https://esu.com.ua/article-43566>].

Зіставна лексикологія – наука, що вивчає словниковий склад двох чи більше мов для того, щоб виявити структурно-семантичні подібності та відмінності між ними або вивести спільні семантичні закономірності [11, с. 419].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні виділіть та схарактеризуйте чотири періоди радянського мовознавства. Зауважте, що на перший період (1917–поч. 30-х рр.) припадає активне дослідження фонетики, граматики, історії, діалектології української мови. Другий період (30–40-ві рр.) позначений репресіями і призупиненням теоретичних досліджень. Третій період (50–60-ті рр.) характеризується оновленням теорії мовознавства, зокрема лексикографії та лінгвостилістики. І четвертий період (70–80-ті рр.) позначений розвитком порівняльно-історичного мовознавства і творенням сумнівних прогнозів, що видавалися за соціолінгвістику.

Висвітлюючи друге питання, зауважте, що на початковому етапі було засновано Інститут української наукової мови Всеукраїнської

академії наук (1921), уклалися перекладні й термінологічні словники, створювалися підручники й посібники з української мови, історії, діалектології – Миколи Грунського і Г. Сабалдиря, Олекси Синявського, Миколи Наконечного та ін.

30-ті рр. позначені репресіями провідних діячів науки і літератури. Пригадайте, що безпідставно репресованими були В. Ганцов, М. Гладкий, О. Курило, С. Смеречинський, М. Сулима, Н. Солодкий, Б. Ткаченко та ін. Зазначте, що в 30–40-ві рр. публікуються наукові досягнення мовознавців-емігрантів: «Історія форм української мови» М. Грунського і П. Ковальова, «Вступ до мовознавства» Л. Калиновича та ін.

У 50-ті рр. наступило деяке пожвавлення в українському мовознавстві, публікуються активні дослідження з порівняльно-історичного мовознавства, зокрема «Курс сучасної української мови» (ред. Л. Булаховський), «Курс історії української літературної мови» та ін.

Зверніть увагу, що 60-ті рр. характеризуються розквітом в українській лексикографії; було видано «Граматику» І. Ужевича, «Лексикон» Беринди, «Лексис» Л. Зизанія, двотомний «Словник мови Т.Г. Шевченка», шеститомний «Українсько-російський словник» та ін. Акцентуйте увагу на нові напрями дослідження мови, міжмовних контактів, на розвитку славістики, германістики і романістики, а також на зародження української акцентологічної школи. На 70-ті рр. припадає зародження української лінгвостилістики, активне дослідження діалектів української мови та підготовка «Атласу української мови».

Вкажіть на активну публікацію у 70–80-х рр. багатотомних словників: «Словник української мови» в одинадцяти томах, «Етимологічний словник української мови» в семи томах, «Сучасна українська мова» в п'яти томах та ін. Зауважте, що негативним моментом українського мовознавства цього періоду є псевдосоціолінгвістичні дослідження.

Під час опрацювання *третього* питання назвіть найвідоміші постаті українського мовознавства 20–80-х рр.: А. Кримський,

М. Грунський, М. Калинович, Є Тимченко, Л. Булаховський, О. Курило, І. Огієнко, О. Мельничук. Схарактеризуйте основні їхні наукові досягнення, вкажіть на бібліографію мовознавчих досліджень кожного з них та окресліть внесок у розвиток мовознавчої науки. Зауважте, що А. Кримський був творцем українського сходознавства, а праці М. Грунського присвячені аналізу старослов'янських пам'яток, історії слов'янських мов. Відзначте, що об'єктом зацікавлень М. Калиновича було українське словникарство і проблема походження мови, окрім того, він заклав підвалини зіставної лексикології. Зверніть увагу на дослідження Є. Тимченка щодо синтаксису відмінків української мови, діалектології, лексикографії. Окресліть внесок Л. Булаховського у вивчення української мови. Акцентуйте увагу на діяльності О. Курило та принципах порівняльно-історичного мовознавства О. Мельничука.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Які ви знаєте періоди становлення українського радянського мовознавства?
2. Як розвивалося українське мовознавство в СРСР? Назвіть репресованих українських мовознавців.
3. Назвіть основні умови розвитку радянської лінгвістичної науки.
4. У якому році було видано одинадцятитомний «Словник української мови»?
5. Хто з мовознавців займався дослідженням питань із діалектології?
6. У якому році засновано Інститут української наукової мови?
7. Охарактеризуйте здобутки найвидатніших постатей в українському мовознавстві 20–80-х рр.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 14

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО У ДІАСПОРІ

ПЛАН

1. Історія української мови в дослідженнях мовознавців-емігрантів.
2. Діалектологія в наукових працях українських мовознавців діаспори.
3. Досягнення в галузі української лексикографії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б.М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. Київ : Рідна мова, 1999. 450 с.
2. Дідківська Г. Професор Рудницький – мовознавець і патріот. *Дивослово*. 2002. № 7. С. 58.
3. Жлуктенко Ю.О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади. Київ : Наукова думка, 1990. 176 с.
4. Закревська Я. Незгаслий отчий світильник Олекси Горбача. *Сучасність*. 1997. № 10. С. 122–158.
5. Кривошеєва О. Питання культури української мови у виданнях української діаспори США і Канади. *Збірник харківського історико-філологічного товариства*. Харків : Око, 1995. Т. 4. С. 169–176.
6. Марушкевич А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини Івана Огієнка : навч. посібник. Київ : 2005. 312 с.
7. Масенко Л. Юрій Шевельов – видатний український мовознавець. *Дивослово*. 2003. № 1. С. 60–63.
8. Мовна М. Книга Олекси Горбача «Арго в Україні» як джерело вивчення львівської говірки першої третини ХХ ст. *Вісник Львівського університету. Серія : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2008. Вип. 3. С. 302–307.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ ТЕМИ

Діалектологія – розділ мовознавства, що вивчає територіальні (місцеві) говори певної мови [11, с. 421].

Лексикографія – розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад [11, с. 428].

Фонологія – розділ мовознавства, який вивчає структурні й функціональні закономірності звукової будови слова [11, с. 441].

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

У першому питанні акцентуйте увагу на науковцях, які досліджували проблему історії української мови в еміграції (О. Горбач, Ю. Шевельов, І. Огієнко, О. Колесса, М. Пшеп'юрська-Овчаренко, В. Розов, М. Семенів, В. Чапленко). Внесок мовознавців діаспори полягав переважно в описі та публікації давніх українських пам'яток, граматик і словників української мови. Зазначте, що вагомими аспектами наукових досліджень О. Горбача є виявлення, опис і публікація давніх текстів XV–XVIII ст. Це – рукописні словники і граматики середньої доби історії української мови, зокрема українсько-латинський словник середини XVII ст. Арсенія Корецького-Сатановського та Єпифанія Славинецького.

Автор підручника «Історія української літературної мови» (1950) І. Огієнко зробив значний внесок у справу перекладу українською мовою давніх релігійних текстів. Він також цікавився різними видами пам'яток: літописами, грамотами, богослужбовими книгами, приділяв значну увагу змісту досліджуваному тексту.

Вкажіть на праці О. Колесси «Південноволинське Городище і городиські рукописні пам'ятки 1–16 ст.», «Погляди на історію української мови» та праці В. Чапленка «Українська літературна мова з XVII ст. до 1917 р.» (Нью-Йорк, 1955), «Історія нової української літературної мови» (Нью-Йорк, 1970), які висвітлюють історію української мови. В. Чапленко займався проблемою етногенезу слов'ян,

досліджував творчість Миколи Гоголя, зокрема українізми в його творах.

Зауважте, що Ю. Шевельов – мовознавець багатопрофільного плану. У сфері дослідження української мови вартими уваги є праці «Українська мова в першій половині двадцятого сторіччя (1900–1941)» та «Історична фонологія української мови». Останню вважають найповнішим описом розвитку фонологічної системи української мови від праслов'янського до сучасного стану.

Розкриваючи зміст *другого* питання, проаналізуйте працю О. Горбач «Арго на Україні» про дослідження соціальних діалектів, зазначте особливості вивчення наддністрянських говорів. Вкажіть на внесок І. Зілинського в українську діалектологію, зокрема щодо встановлення границь лемківських і бойківських говірок. Традиції І. Зілинського продовжили у США М. Пшеп'юрська-Овчаренко («На пограниччях надсянського говору» (1954), «Мова українців Надсяння» (1986)) і С. Рабій-Карпінська («Dialekt Wojków» (1932–1933)). Говори різних регіонів України й свого рідного села висвітлені у працях О. Горбач («Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області»).

Висвітлюючи *третьє* питання, врахуйте той аспект, що деякі типи словників уперше були видані саме у діаспорі, тому можна вважати, що українські учені з-за кордону заклали основи розвитку сучасної української лексикографії. Схарактеризуйте діяльність І. Огієнка, Я. Рудницького та ін. у галузі лексикографії. Так, перший етимологічний словник Я. Рудницького подає, крім літературних слів, їхні діалектні різновиди, синоніми, історію розвитку лексичних значень у європейських і, зокрема, слов'янських мовах, вивідні форми, широку бібліографію. Згадайте перекладні словники, зокрема українсько-німецький словник З. Кузелі та Я. Рудницького (1943). У галузі лексикографії української мови, емігрувавши у США, працює С. Караванський («Практичний словник синонімів української мови» (1993), «Російсько-український словник складної лексики»).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Схарактеризуйте основні здобутки Ю. Шевельова у вивченні історії української мови.
2. Назвіть вагомні аспекти наукових досліджень О. Горбач.
3. Назвіть основні праці І. Огієнка?
4. Окресліть внесок Яра Славутича у розвиток лінгвостилістики.
5. Окресліть розвиток україністики в Західній Європі.
6. Що ви знаєте про Грайфсвальдський Українікум (Німеччина)?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Бацевич Ф.С. Філософія мови : Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
3. Бевзенко С. Історія українського мовознавства. Київ : Вища школа, 1991. 231 с.
4. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. Київ : «АртЕк», 1997. 224 с.
5. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Гаврищак І., Проців О. Лінгвофілософська система Вільгельма фон Гумбольдта: історико-біографічний аспект. *Медична освіта*. 2019. № 4. С. 127–133.
7. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 380 с.
8. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I : Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
9. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2-х ч. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II : Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
10. Ковалик І.І., Самійленко О.П. Загальне мовознавство : Історія лінгвістичної думки. Київ : Вища школа, 1985. 215 с.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2003. 464 с.
12. Кришко А.Ю., Бріт Н.М. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767–1835) на мовну освіту в Україні ХІХ – початку ХХ століття : монографія. Умань : ФПО Жовтий О.О., 2015. 179 с
13. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

14. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник для вузів. Київ : ОКО, 1996. 413 с.

15. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. Київ : Вища школа, 1994. 235 с.

16. Удовиченко Г.М. Загальні питання мовознавства. Київ : Вища школа, 2001. 247 с.

17. Федурко М., Патен І. Вступ до мовознавства : навчальний посібник. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2021. 190 с.

Електронне навчально-методичне видання

**Петро Мацьків,
Ірина Патен,
Михайло Паночко**

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ

**Дрогобицький державний
педагогічний університет імені Івана Франка**

Редактор
Ірина Невмержицька

Технічний редактор
Ольга Лужецька

Здано до набору 20.11.2023 р. Формат 69x90/16. Ум. друк. арк. 4.75
Зам. 66.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від
01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 31